

Catalom és ragypogás

Csíki Székely Múzeum vetélkedő
2024

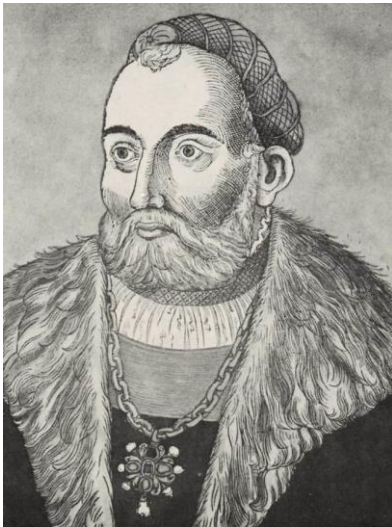

CSÍKI SZÉKELY
MÚZEUM

1. A születő fejedelemség

- A török csapatok az Európa irányába való előrenyomulást a 14. században kezdték el. Előbb Macedónia, majd Bulgária, végül Szerbia került fennhatóságuk alá. A 15. század derekán Hunyadi János hadjárataival lassította a törökök térhódítását, de a török (oszmán) birodalom egyre erősödött és Bécs felé haladva a Magyar Királyságot is sikerült meggyengítenie.
- **MOHÁCS** eleste után **(1526) Szapolyai János** igyekezett a lehető legjobban kihasználni a zűrzavart, és a szultán támogatását elnyerve elfoglalta a magyar trónt, amelyre **Habsburg Ferdinánd** is igényt tartott.

Szapolyai János

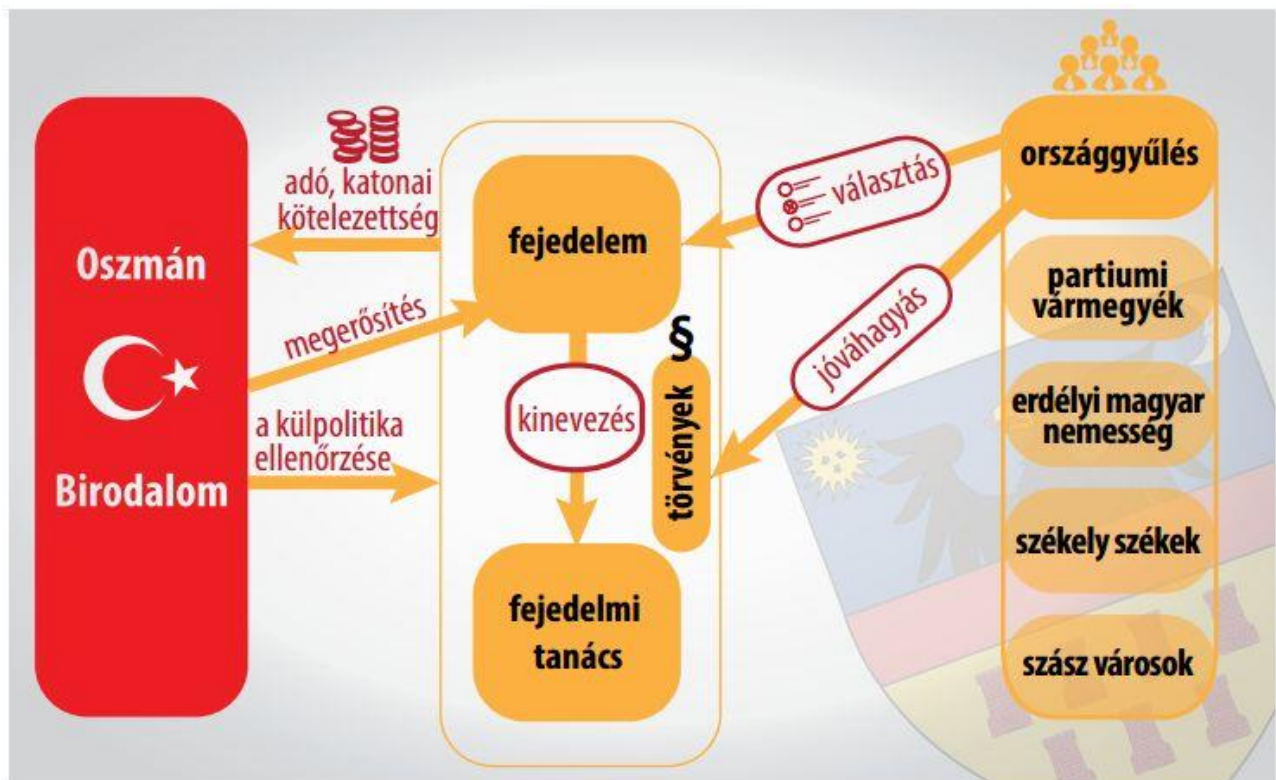
Habsburg Ferdinánd

- Szapolyai és Ferdinánd is saját uralmuk alá szerették volna vonni a területeket. Ők ketten elsősorban egymás ellen harcoltak, ezt Szulejmán kihasználta és mind nagyobb területeket vont az irányítása alá az ország középső és déli részein. 1541-ben Budát is elfoglalták. **A Magyar Királyság így 1541-ben három részre szakadt.** [Térkép](#)
- <https://zanza.tv/tortenelem/ujkor-magyarorszag-kora-ujkorban/az-erdelyi-fejedelemség>
- Erdély a királyi Magyarország három részre szakadása előtt nem volt önálló állam: a **Magyar Királyság részterülete** volt. Buda elfoglalása után Erdély török **vazallus terület** lett.

Erdélynek a török birodalomban különleges helye volt: a belpolitikájába a szultán nem avatkozott be, nem küldött állandó itt-tartózkodással hivatalnokokat, sem hittérítőket, hogy a muszlim vallást erőltessék az itt élő népre.

- **Fejedelmüket is maguknak választották az erdélyi rendek** (magyarok, székelyek, szászok vezetői), de végső soron a szultán határozta meg, hogy meddig tart a mozgástér, amely keretei között az erdélyiek politizálhattak. Az Erdélyi Fejedelemség az **Oszmán Birodalom vazallus államaként** adót fizetett Konstantinápolynak, és a szultán határozta meg a **külpolitikai mozgásterét**.

Erdély berendezkedése és politikai helyzete

- Az Erdélyi Fejedelemség születése, az új állam kialakulása körülbelül harminc év alatt zajlott le és **megszületett az új uralkodói cím is, a fejedelmi cím**. Szapolyai János fia, **János Zsigmond** volt, aki lemondott a magyar királyi címről s megelégedett az „**Erdély és Magyarország részeinek fejedelme**” titulussal.

- János Zsigmond fejedelem 1571-es halálát követően a rendek **Báthory Istvánt** választották az Erdélyi Fejedelemség élére, akit később lengyel királlyá is választottak. Ezt tekintik az Erdélyi Fejedelemség hivatalos kezdetének.
- A Báthoryak magyar főnemes család, amely tagjai közül számos középkori főméltóság, erdélyi vajda, illetve fejedelem került ki.
- Báthory István fejedelem lengyelországi uralkodása idején az erdélyi országrészt testvérére, **Báthory Kristófra** (1576–1581) bízta, majd ennek halála után, 1581-ben Kristóf fia, Zsigmond lett a vajda. **Báthory Zsigmond** a világtörténelemben is egyedülálló módon **négy alkalommal mondott le** trónjáról.
- **Báthory András** nagybátyja, Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király krakkói udvarában nevelkedett. Családja kívánságára egyházi pályára lépett. Rövid ideig, 7 hónapig uralkodott, Báthory Zsigmond lemondásának következményeként. Csíkszentdomokos határában egy székely lófő, Balázs „Ördög” Mihály vágta le a fejét, Vitéz Mihály megbízására.
- A Báthory-család utolsó uralkodója az Erdélyi Fejedelemség trónján, a „*Báthori-ágnak tündöklő csillaga*”-nak is nevezett **Báthory Gábor**, akit 1608-ban választották Erdély fejedelmévé. A BÁTORY család fejedelmei:

Báthory István

Báthory Kristóf

Báthory
Zsigmond

Báthory András

Báthory Gábor

- A 17 fejedelem közül:
 - 1 volt nő: Brandenburgi Katalin, Bethlen Gábor özvegye
 - 1 volt székely származású: Székely Mózes
 - 1 volt, akinek időszakát „Erdély aranykorának” is nevezik: Bethlen Gábor

Ellenőrizd a tudásod:

1. Mikor foglalják el Budát a törökök, amihez a Magyar Királyság három részre szakadása köthető?
2. Milyen nagyhatalom vazallus állama lett Erdély? Mit jelentett ez?
3. Melyik információt, melyik fejedelemhez társítod? (Bethlen Gábor, János Zsigmond, Báthory István, Báthory Zsigmond, Székely Mózes)
 - négyszer mondott le a fejedelmi trónról
 - az első, aki fejedelemnek nevezi magát
 - lengyel király is volt
 - az egyetlen székely származású fejedelem
 - az ő nevéhez kapcsolódik „Erdély aranykora”
4. Olvass utána, hogy a történelem során a település, vagy hozzátok közel fekvő település, földrajzi hely, melyik fejedellemmel, fejedelmekkel hozható kapcsolatba? Van-e a településeken iskola, utca, közintézmény a fejedelmekről elnevezve?

2. Bányászat és pénzverés

- Az ezüst és az arany a legkorábbi feldolgozott fémek közé tartoznak az emberiség történetében.
- A **középkori Európa** gazdasági vérkeringésébe bekerülő **arany** jelentős része a Magyar Királyságból és annak szerves részét képező **Erdély területéről származott.**
- A **nemesfém-bányászat** (arany és ezüst) a már önálló állami keretek között működő Erdélyi Fejedelemség **gazdaságának egyik fontos ágazata maradt.**
- Az erdélyi bányavidék az **Erdélyi-érchegység** Hunyad, Zaránd vármegyék, és a **besztercei** kerületben Radna vidéke volt; Abrudbánya, Zalatna, Offenbánya voltak a fontosabb központjai.
- A bányászat során előkerült nemesfémekből az arany- és ezüstpénzeket az ország több pontján megtalálható **pénzverdékben** készítették, **Kolozsvár, Nagyenyed, Segesvár, Nagyszeben, Nagybánya.**
- Az uralkodó arcképét a különböző társadalmi rétegek más-más formában láthatták, a legtöbben azonban a **pénzeken.** A fejedelmek szépen kidolgozott, részletgazdag pénzérméket bocsátottak ki, **tallérokat, dukátokat.**
- A tallér az újkori világ legfontosabb címlete volt, a 16–19. századi időszakot pénztörténeti szempontból úgy is nevezik, hogy **„tallérperiódus”.** A **tallér** egy nagyobb **ezüstpénzt** jelentett, amely 1500 körül vált ismertté. Az Erdélyi Fejedelemségben a mintegy **28,5 g súlyú, átlagosan 4 cm átmérőjű pénzek** verése János Zsigmond uralkodása alatt, 1562-től kezdődött és egészen Apafi Mihály fejedelem (1661–1690) koráig tartott.
- A talléron kívül még **dukátokat** is verettek. A dukát az az aranyból vert pénzérme, amely egész Európában használatos volt. Egy dukát súlya 3,5 gramm, de több dukátos érméket is kiadtak. A fejedelmek, pl. Apafi Mihály ajándékozási célra nagy súlyú, így akár tízszeres vagy **százszoros dukátokat** is veretett. Egy ilyen százszoros tallér **100 × 3,5 gramm aranyból készült.**
- Kisebb váltópénzeket, aprópénzeket nem vertek a pénzverdék, vagy csak nagy rövid ideig, egy-két fejedelem idejében. Ezek a közkézen is forgó, kis értékű pénzek a lengyel és a magyar királyság pénzei voltak.

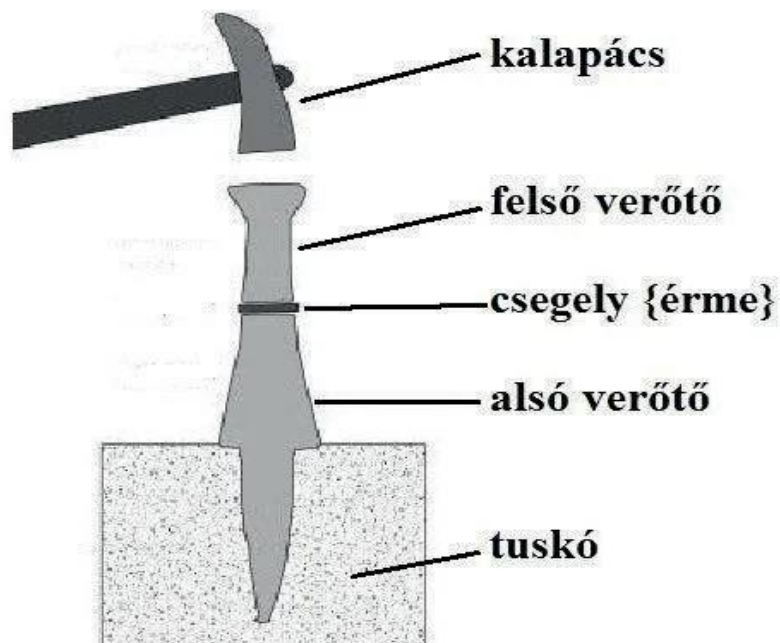
- A fejedelmen kívül az Erdélyi Fejedelemségben két szász város verethetett saját pénzt: Szeben és Brassó. Ez azért is fontos, mert a **brassói városháza** pincéjéből kerülnek elő az 1870-es években, az erdélyi pénztörténet fontos tárgyi emlékei, 45 darab verőtő.

Felső verőtő

Alsó verőtő

- Ezekben a videókban arról hallhatsz, hogyan ábrázolták a fejedelmeket a pénzérméken.

<https://www.youtube.com/watch?v=n8641GfyNaA>

<https://www.youtube.com/watch?v=apE-mr7B40c>

- Te észrevetted már, hogy milyen kevés papírpénzen látható ma is női történelmi személyiség? A következő videóban egy női fejedelemasszony **Brandenburgi Katalin** arany dukátjáról lesz szó.

[Huszonharmadik epizód – A fejedelemasszony portréja](#)

Ellenőrizd a tudásod:

1. Sorolj fel olyan erdélyi városokat, ahol pénzverdék működtek.
2. Miből készültek a tallérok? Hát a dukátok?
3. Hány gramm aranyból készült egy aranydukát?
4. Melyik fejedelem veretett százszoros dukátot?
5. Milyen viseletdarabok és tárgyak jelennek meg a fejedelmi tallérokon? (videó)
6. Mely városok verethettek saját pénzt? Milyen városháza pincéjében találtak fejedelmekori verőtöveket?

3. Fejedelmi ábrázolás

Fejedelmi jelvények – a buzogány, a szablya

- A fejedelmek jelvényegyüttese – amelyet a török szultánok küldtek az újonnan megválasztott fejedelmeknek – általában nagyméretű **zászlót, török díszruhát, seprű alakú tollforgóval díszített janicsár tiszti főveget, díszes szablyát, jellegzetes török díszbuzogányt, és egy pompásan felszerszámozott lovat** foglaltak magukba. Ezek közül a díszes szablyák, a gömbfejű, vagy gerezdes buzogányok és kócsagtollas forgók, illetve ezekhez hasonló, ám erdélyi készítésű tárgyak helyet kaptak a fejedelmek mindennapi uralkodói reprezentációjában is. A fejedelmek, különböző művészeti alkotásokon, illetve ceremóniák alkalmával leggyakrabban **a buzogányt és a szablyát** használták **politikai befolyásuk és katonai erejük megjelenítésére**.
- A buzogány változatos formájú kézfegyver. Alapformája vasból vagy bronzból készült fejjel van ellátva, melyet fanyélre erősítettek. A fejek alakja lehetett golyó, henger, kocka, téglatest, sokszög. A buzogány **az uralom és a parancsnoki hatalom** jelképe volt. A 16. századtól az erdélyi fejedelmek hatalmi jelvénye volt, mert nekik a szultán hatalmuk elismeréseként többek között buzogányt is küldött. A buzogány egyik változata a jogar is.
- A fejedelmek környezetében szinte minden helyzetben fellelhető a díszbuzogány és a kard. A fegyverhordozó apródok karjukon a **fejedelmi buzogánnyal és az „aranyos köves hüvelyű” szablyával** éppúgy elkísérték urukat a lakomákra, mint a hadjáratokba. De az uralkodók dolgozó vagy kisebb fogadószobájában is ott voltak e jelvények.
- Drágakövek és féldrágakövek, amivel díszítve voltak ezek a hatalmi jelvények:

türkiz

almandin

ametiszt

- Érdekesség: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem gyulafehérvári palotájában 1629-ben 19 buzogányt írtak össze a leltározók. Voltak gömbfejű, de hét- és kilenctollú buzogányok is.

			
Báthori Zsigmondnál tollas buzogány látható.	Rákóczi Zsigmond gerezdes buzogányt tart a kezében.	Bethlen Gábornál megjelenik a jogar , de veretein találunk gerezdes buzogányt is.	A későbbi fejedelmek pénzein, mint Apafi Mihály, jogar látható.

Uralkodók korona nélkül, süveggel?

- A korona az európai hagyományban a királyi méltóság legfőbb tárgya. Egyik típusa a koronázási korona, amely még a koronák között is ritka és különleges, mert ahhoz a pillanathoz kapcsolódik, amikor uralkodóvá válik valaki. Bár a fejedelmek fejére nem került megválasztásukkor és kinevezésükkor korona, több erdélyi fejedelem is kapcsolatba került a hatalom e különleges jelképével, Bocskai István és Bethlen Gábor is.

- Bocskai István **török koronáját** I. Ahmed szultán adományozta a Habsburgok ellen felkelést vezető fejedelemnek, akit a szultán nevében Lala Mehmed nagyvezír koronázott meg. Történelmi források szerint Bocskai **a koronával járó méltóságot visszautasította**, majd közölte, hogy ezt a koronát nem királyi koronának tekinti, hanem a szultán ajándékának, ugyanis a törökök által adományozott korona magyar királyi koronaként történő elfogadása **diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett volna**. Bocskai

István török koronája a mai napig a Bécsi Szépművészeti Múzeum (Kunsthistorisches Museum, Wien) kihelyezett részlegét képező Kincstárban (Schatzkammer) található.

- A szultán vazallusaként Bethlen Gábor a török Porta jóváhagyásával, majd utóbb számottevő katonai támogatásával a fejedelemség területét igyekezett növelni. Csapatainak **1619 őszén a Magyar Királyság egy jelentős részét sikerült elfoglalniuk. A pozsonyi várban őrzött magyar Szent Korona 1619 októberében Bethlen Gábor kezébe került.** A fejedelmet az ország politikai elitjének jelentős része 1620 végén, Besztercebányán **magyar királlyá választotta.** A koronát pecsétjeire és pénzeire is fölvésette.

- Bár a Szent Korona is birtokában volt, **Bethlen Gábor mégsem koronáztatta meg magát.** Felismerte, hogy tényleges magyar királysága az általa bírt magyarországi területek török megszállását és saját bukását is előidézheti. Erdély nyugalmát és uralkodása által meghozott aranykorát így nem tette kockára egy bizonytalan következményekkel járó koronázással. *„Ha én magamat megkoronáztattam volna, soha én nálamnál bolondabb, de nyomorútlabb fejedelem nem lött volna, mert a Porta mindjárt az országnak végházait én tőlem megadni kívánta volna, melyet ha nem cselekedném, azontúl avval fenyegetne, hogy ellenem támad az német mellé.”* Bethlen Gábor fejedelem

- A korona helyett a főúri viseletre jellemző tollas, prémes süveg van a fejedelmek fején. Nem csupán a süvegeket díszítő tollforgók és medályok, maguk a tollak is nagy értékkel bírtak. Tisztogatták, gondosan őrizték őket, szálszálanként számba vették az összeírások alkalmával. A tollak, forgók a „piperés” öltözet elmaradhatatlan részeként a rang vagy akár a fényűzés, hivalkodás jelei voltak. A süvegbe vagy kalapba tűzött toll státusszimbólum volt.
- A fennmaradt történelmi források alapján nyomon követhetjük azokat a tollakat, melyeket Bethlen Gábor özvegye, Brandenburgi Katalin követelt vissza Erdélyből való távozása után, volt köztük: **strucc-, fehér gém-, tarka gém-, és kócsagtoll is.**

Fejedelmi divat

- Ruháik arannyal és ezüsttel átszőtt, többnyire gazdagon hímzett vagy rátétes munkával díszített anyagokból készültek.

- A 16–17. században hazánkba bekerült a speciális török díszruha, a **kaftán** is; a török követek az erdélyi fejedelmek beiktatásakor, a szultáni kinevező okirattal (athnáméval) együtt „felkaftánozták” nemcsak a fejedelmet, hanem a tanácsurakat is, de a követek más ünnepélyes alkalmakkor is megajándékozták ezzel a ruhadarabbal a tárgyaló feleket. De a magyarok kaftánként nem használták, átszabták, megmagyarosították: **dolmányt, mentét** vagy akár miseruhát szabtak belőle.

- A férfiöltözethez, a mindenkor **szűk, testhezálló nadrághoz** bőrkapca és rövid vagy hosszúszerű, vastagtalpú **csizma** tartozott. A **dolmány** derekán a férfiak **övet**, fejükön tollforgóval és kócsag-, daru-, sas- vagy kerecsensólyomtollal ékesített **süveget** hordtak, bal oldalukon az elmaradhatatlan – főnemesek esetében többnyire drágakövekkel díszes – **szablya**, kezükben a hatalmi jelvényként is használt **buzogány**.

Ellenőrizd a tudásod:

1. Minek a jelképe a buzogány?
2. Kitől kapták a hatalmi jelvényeiket az erdélyi fejedelmek?
3. Melyik fejedelmet választották magyar királlyá?
4. Milyen jellegzetes fejedővel ábrázolják a pénzérméken a fejedelmeket?
5. Milyen különleges török ruhadarabot kaptak beiktatásukkor a fejedelmek?

4. Reprezentációs tárgyak, a hatalom és gazdagság szimbólumai

- A követek látogatásai, a vendégségek, házassági és temetkezési szertartások alkalmat adtak a hatalom és gazdagság megmutatására és bemutatására a fejedelmi udvarban. Ezeken az alkalmakon a látványvilágnak állandó elemei voltak azok az aranyozott, díszes tárgyak, amelyek **nem csak a gazdagságát mutatták az uralkodónak**, hanem a tárgyakon megjelenő címereken keresztül **politikai és kapcsolati hálója is feltérképezhető volt**. (pl. hogyha az uralkodónak volt egy svéd királyi címerrel ellátott korsója, az azt jelentette, hogy jó kapcsolatban van a svéd királlyal.)
- A magyar **ötvösök**, különösen a 17. század folyamán a legváltozatosabb fajtájú ékszereket és használati tárgyakat készítették, amelyekkel a főúri, köznemesi s jobb sorsban élő családok, így a fejedelmi udvar kincses ládái is tömve voltak, olyan tárgyakkal mint ezüst vizeskorsók, virágos fedeles kupák és kannák, ezüst sarkantyúk és kengyelek, aranyos fegyverek, késhüvelyek, aranyláncok, aranyperecek, aranyfüggők, aranyrózsák, medálok, fülönfüggők, négyszögletű dupla tallérok, stb. Ezek közül egy különleges csoportot alkotnak a **pogány, antik pénzsekkel vagy pénzmásolatokkal díszített tárgyak**, tálak, zsinórra fűzött pogánypénzek, pogánypénzes csészék és kannák. Ez a díszítés a 16. század elején, elsősorban délnémet területről elterjedő divatot követi. Magyarországon a 16. század második feléből származó forrásokban találkozunk először hasonló művekkel. A kor szóhasználatával élve „**pogány pénz**” ezüstművek, ékszerek (övek, karkötők) a következő században is kedveltek maradtak. A fennmaradt emlékek elsősorban Erdély területén készültek. **A dekoráció kedveltségéhez hozzájárult az a tény is, hogy Erdélyben gyakoriak voltak az antik éremleletek**, melyekből az ötvösök is szert tehettek kisebb készletekre.
- A 17. századra már elmondható, hogy a főúr és asztaltársasága ezüsből készült edényeket használt a hétköznapi étkezésekkor is. Az alacsonyabb rangú asztaloknál viszont ónedényeket, a legalacsonyabbaknál pedig faedényeket használtak. Az ezüst és arany asztali edények a kora újkorban az uralkodói és főúri udvarokban egyszerre voltak a mindennapi étkezés elengedhetetlen kellékei, a reprezentáció eszközei és a vagyon letéteményesei. A szakirodalom az ezüstedények háromfajta használatát különbözteti meg: a mindennapi étkezésekkor használt ún. **kinnjáró edényeket**, az ünnepi étkezésekhez

használt, pohárszéken álló ún. **díszedényeket** és a tárházban tartott, a tulajdonosa vagyonát képező, de sohasem használt **tárházi edényeket**. Az összeírások alapján az látszik, hogy az ezüstitálak, ezüstitányérok mint asztalnemük kifejezetten a luxustárgyak kategóriájába tartoztak. Ahogyan csak a legelőkelőbbek ittak ezüstedényekből, úgy az ezüstitálak, tányérok is elsősorban az úr asztalánál ülőknek jártak.

- A kupa, a pohár és a serleg ivásra szolgált. A leltárakban összeírtak anyaga többnyire ezüst vagy aranyozott ezüst, de készültek üvegből is, főleg a poharak. **A belül aranyozott ezüstedényeket biztosan használták is, mivel az ezüstpohárban az ital kellemetlen ízt kapott, ezért aranyozták be, illetve mert az arany az ezüsttel ellentétben nem oxidálódik és nem korrodálódik.** A díszítést illetően a két legkedveltebb pohárfajta a **cápás és gyapjas pohár volt**, amelyeket díszítésükről neveztek el. A cápás pohár felületét poncoló tüvel munkálták meg, ez egy pöttyös, szemölcsös minta, a gyapjú mintára hasonló poharaknál vízszintes vagy függőleges hullámvonalak díszítették a poharakat.

- A török béketárgyalások során sok portai áru érkezett hazánkba ajándék gyanánt, valamint az itt élő török méltóságok is gyakran küldözgettek a magyar nagyuraknak, főkapitányoknak török árut: „úrnak való portai fölóra aranyos szerszámostul”, párdubórt, török szőnyegetek stb., ezek igen drágák voltak.
- Az erdélyi fejedelmek, főként Bethlen Gábor (1613–1629) és I. Rákóczi György (1630–1648) többször kaptak ajándékba ilyen **lófelszerelést**, sőt nem egyszer **vásároltattak vagy készíttettek** ilyen árukat Isztambulban.

Ellenőrizd a tudásod:

1. Kik azok a mesterek, akik a nemes- és nem nemesfém tárgyak előállításával, művészi megformálásával foglalkoznak?
2. Miért volt olyan kedvelt díszítési forma az erdélyi ötvösök körében a „pogány pénzek” használata?
3. Mik a kinnjáró edények, díszedények és a tárházi edények?
4. Miért aranyozták be az ezüsből készült poharakat?

4. Nemesi oklevelek

- A nemesi okleveleket az uralkodók adományozták. A fejedelemség kori címeres oklevelek elsősorban katonai érdemekkel, az országnak vagy a fejedelemnek tett jó szolgálattal hozhatók összefüggésbe. A társadalmi rang igazolására szolgált, a kiváltságok forrásának tekintették, ezért évszázadokon át féltve őrizték.
- A diplomákat téglalap alakú pergamenre írták, latin nyelven és **a szöveg végén az adományozó uralkodó aláírása és függőpecsétje hitelesítette.**
- A nemesi oklevelek pergamenje simára kidolgozott állatbőr volt, leggyakrabban juh-kecske- és borjúbőr, néha kutybőr is, emiatt a „kutybőr” a nemesi címeres levél régies, köznyelvi elnevezése.
- A címerkép költségét az adományozott állta, így abban az esetben, ha egy kevésbé tehető emberről volt szó, nem mindig sikerült az oklevélkiállítás időpontjában kifizetni a címerkép rajzolás árát. Ezért a címerkép helye üresen maradt, ha később volt rá pénz, akkor pótolták.

Ellenőrizd a tudásod:

1. Mi a nemesi oklevél régies megnevezése?
2. Hogy hívják a nemesi oklevelek alapanyagául használt simára kidolgozott állatbőrt?
3. Mi volt a nemesi okleveleken az uralkodói hatalom szimbóluma, ami hitelesítette is a dokumentumot?
4. Miért maradt az okleveleken néha üresen a címerkép?

